

Československo a Evropa v čase skonu T.G.Masaryka Robert Kvaček

Skon T.G.Masaryka 14.září 1937 vyvolal upřímný smutek v Československu a rozsáhlý ohlas v zahraničí. Mnohým se zdálo, jako by s Masarykem mizela epocha spojená s poválečným mírem a nadějí na demokratické vztahy mezi státy a národy. Masaryk žil v názorech české společnosti už v postavení „ochraňujícího“ symbolu, odchod způsoboval znejistění. Pocit byl oprávněný, i když se jen tušilo, že „se připozdívá“, nad Evropou i kolem Československa.

Mezinárodní postavení Československa i jeho vnitropolitické poměry se komplikovaly, na podzim 1937 už citelně, byť se tak dělo zatím spíše v politickém „zákulisí“ a veřejnost o tom téměř nevěděla. Účasti zahraničních delegací na Masarykově pohřbu využil prezident Beneš k politickým jednáním. Hlavní vedl s jugoslávským ministerským předsedou Milanem Stojadinovićem. Československo už v září 1936 navrhlo, aby Malá dohoda (ČSR, Jugoslávie, Rumunsko) nahradila tři dvoustranné smlouvy jednotným paktem, který by ji navíc další smlouvou spojil s Francií. Především Jugoslávie tomu vzdorovala, nacházela bližší styky s Itálií (uzavřela s ní přátelskou smlouvu) a s Německem a v zahraniční politice mířila k „neutralitě“. Francii pokládala za spornou mezinárodní oporu, zato ji ovlivňovaly tendence Británie k „dorozumění“ s totalitními fašistickými mocnostmi. V novém malodohodovém paktu viděla hrozbu vtažení do možného středoevropského konfliktu vzniklého útokem Německa na Československo. Stojadinoviče Beneš o potřebě sjednocené malodohodové úmluvy nepřesvědčil, Stojadinović se mu – jak pak Beneš napsal – „neupřímně vymlouval“. Malá dohoda vyšla z jednání o novém paktu dále oslabena.

Francie jí nebyla příkladem mezinárodní pevnosti a rozhodnosti. Na Masarykově pohřbu přítomný místopředseda její vlády Léon Blum před rokem, ještě jako nový premiér, v osbním dopise Benešovi takovou politiku sliboval. Postoje Francie tomu neodpovídaly, žila ve vnitropolitických sporech a mezinárodně se chovala nejistě. Přesto její spojenecká smlouva s Československem měla být považována za nepochybnou, tak ji aspoň v Praze stále vnímali.

Měsíc po Masarykově smrti se Evropa otřásla jako by předzvěstí nové války. Vše začalo incidentem funkcionářů a členů Sudetoněmecké strany (SdP)se státní mocí 17.října v Teplicích. Večer po střetu, v němž dominoval poslanec SdP K.H.Frank, došlo vedení SdP k názoru, že se vytvořilo vhodné zdůvodnění k tomu, „aby sudetoněmecká otázka byla rozhodnuta s pomocí Německé říše“. Vůdce strany Konrad Henlein předpokládal, že by Československo zůstalo v případném konfliktu s Německem osamoceno – „z anglické a pravděpodobně i z francouzské strany se není třeba obávat intervence ve prospěch Čechů,“ tvrdil. Podnět zatím v Berlíně využit nebyl, byť se tu objevovaly hodně radikální protičeskoslovenské názory. Účelová interpretace incidentu však posloužila k tak běsnové antičeskoslovenské kampani v říšském tisku, že Evropě připomínala léto 1914. „Lze říci, že od roku 1918 nebyla v Německu pronesena tak prudká slova na adresu jiné země,“ psal dokonce dánský Nationaltidende. Kampaň ještě umocnil Henlein útočným otevřeným dopisem Benešovi, který byl v Německu a v Anglii (dopravil ho tam Oldřich Kinský) otištěn dříve, než ho adresát dostal. Beneš reagoval umírněně, Henleinovi dal sdělit, že mu jde o domluvu a dohodu, které sleduje v dorozumění s ministerským předsedou Milanem Hodžou. Ten začal od poloviny září jednat s vedením SdP a vystupoval přitom značně vstřícně. Bez ohlasu.

Sudetoněmecká strana totiž završovala rozhodnutí stanout politicky jednoznačně po boku Německé říše, spojit osud sudetských Němců s ní. Henlein to stvrzoval v obsáhlém tajném dopise Hitlerovi z 19.listopadu 1937. Napsal, že „v srdci netouží po ničem ta horoucně jako po včlenění sudetoněmeckého území, ba celé oblasti Čech, Moravy a Slezska do Říše“. Dosáhnout toho znamenalo nebytí Československa.

Hitler už na válečný úder do střední Evropy vážně myslel. Německé velení uvažovalo od roku 1935 o preventivní válce proti Československu, plány byly zatím ale spíše štábním cvičením. Na poradě s nejvyššími představiteli jednotlivých druhů branných sil 5. listopadu 1937 Hitler již vážně črtal „jízdni řád“ budoucích útoků. První měly mířit do střední Evropy a zde především proti Československu. Hitler zamýšlel zničit je „bleskovým úderem“, protože předpokládal, že protivník zůstane osamocen. „Anglie a snad také Francie se již se vši pravděpodobností mlčky Československa zřekly a smířily se s tím, že tuto otázku bude jednou řešit Německo,“ domníval se a věřil Hitler (stejně jako Henlein!). Vycházel z pohledu na politiku západních velmocí, jak se mu jevila z různých pramenů a jakou si také přál. Nešlo však jen o vykonstruované domněnky a hypotézy, představa měla i jisté „racionální“ jádro.

Souviselo především s britskou politikou „appeasementu“, která hledala náhradu za bortící se poválečný mezinárodní řád. Slábnoucí a ohrožovaný „mír“ měl mít zvláštní pokračování v „usmířování“. Bylo by dílem především čtyř evropských velmocí. Naplno se tato koncepce začala v Londýně rozvíjet od května 1937, kdy v čele britské vlády stanul Neville Chamberlain. Svět a Británie se měly vyhnout nové válce, Británie se proto snažila „ulamovat hroty“ politických napětí vytvářených zvláště Německem a Itálií. Obě mocnosti měly být uspokojeny dostatečným velmocenským zázemím, Německo se mělo mocensky uplatnit ve střední a východní Evropě, která britské impérium nezajímala. Ve svou politicko-hospodářskou sféru ji však Německo mělo přetvářet bez výstřelů. Tak uvažoval i Chamberlainův hlavní diplomat, velvyslanec v Berlíně Neville Henderson. Jeho proněmecké a pronacistické názory projevené hned po nástupu do funkce až poděsily rakouského vyslance Tauschitze a československého vyslance Mastného, oba o nich hned referovali svým vládám.

Ochotu a připravenost Německa k velmocenskému „dorozumívání se“ s Británií dal Chamberlain sondovat také členu své vlády lordu Halifaxovi. Brit řekl 19. listopadu Hitlerovi, že Británie předpokládá „změny“ v Rakousku, Československu a Gdaňsku – „týkají se změn evropského řádu, k nimž pravděpodobně dříve nebo později dojde“. Británie „má zájem na tom, aby k těmto změnám došlo pokojným vývojem a by se nepoužívalo metod, které by mohly způsobit další otřesy nežádoucí jak pro Německo, tak pro jiné státy“. Hitler usoudil, že Británie nebude ve střední Evropě nijak zasahovat – a zanedlouho, v únoru 1938, to přímo řekl rakouskému kancléři Schuschniggovi, když mu diktoval, jakou politiku má dělat.

Británii záleželo na tom, aby její politiku sdílela i Francie, a to hlavně v prostoru, na němž byla Francie přímo (spojenecky) i nepřímo (ve smyslu mocenského „zázemí“) vázána, tedy ve střední a východní Evropě. V tomto duchu s ní vedla koncem listopadu 1937 zvláštní poradě: Francie měla působit na jí blízké státy, aby přispívaly k „appeasementu“, protože za konfliktů by nemohly počítat s účinnou pomocí západních velmocí.

Sovětský svaz – spojence Francie a Československa – mínil „appeasement“ izolovat: považoval ho za nositele nebezpečné ideologie, zároveň za politicky a vojensky slabého a proto za partnera nejistého a nespolehlivého. V Sovětském svazu právě Stalin naplno rozvinul represivní „velký teror“, kterým si upevňoval své vůdcovské postavení. Likvidoval také „starou“ bolševickou gardu a armádní špičky. V Praze v tom nejprve viděli Potvrzení „nového kurzu“ Stalinovy politiky orientované na spolupráci se Západem: popravování „staří“ bolševici byli nositeli koncepce „světové revoluce“, vysocí velitelé realizovali ve 20. letech těsné kontakty s německou armádou, které jí umožňovaly aktivity a opatření překračující mírové závazky. V literatuře se rozšířila verze, že na dopravě „dokumentů“ o nových tajných stycích maršála Tuchačevského a dalších velitelů s Německem se podílel i Beneš. Jde o smyšlenku, byť houževnatě udržovanou. Až časem si v Praze začali upravovat názory na Stalinův „velký teror“, třebaže ani teď nepovažovali sovětskou armádu za příliš oslabenou.

Za rostoucího napětí s Německem českoslovenští představitelé stále doufali v účinnost spojeneckého systému Československa, zvláště jeho smlouvy s Francií. Reálná cena této

smlouvy byla pro další mezinárodní vývoj opravdu podstatná. Měla se projevit už v jiném čase, než jaký byl spojen s působením prezidenta T.G.Masaryka.